

XVIII. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN SAFÎ MUSTAFA VE RUBAİLERİ*

*Ahmet DOĞAN***

ÖZET

XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin kendine özgü dinamiklerinden uzaklaştığı ve yaşadığı toprak kayıplarıyla Batı karşısındaki üstünlüğünü kaybetmeye başladığı, sosyal ve kültürel alanda pek çok değişimin yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzyılın sanat ve edebiyatında da -önceki yüzyıldaki seyrini değiştirecek ölçüde olmasa da- bazı farklılıkların, yeniliklerin varlığına şahit oluruz. Şair sayısında önceki asırlara nazaran büyük bir artış gözlenen ve bu bağlamda “şair ve şiir asrı” olarak zikredilen on sekizinci yüzyılda, sosyal yapıdaki sıkıntıların da etkisiyle şairlerin bir kısmının hikmet vadisinde yürümeyi tercih ettikleri görülür.

Hikmet vadisinde yürüyerek şiirlerinin kahir ekseriyetini hikemi bir üslup ile söylemeyi tercih eden şairlerden biri de Safî Mustafa'dır. Tezkirelerde ismi zikredilmeyen ve dolayısıyla hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Safî'nin, asıl isminin Mustafa olduğunu da bizzat kendisinden öğrenmekteyiz. Şairin, Milli Kütüphane'de “Eş'âr” adı altında kayıtlı olan divanındaki iki ayrı tarihten hareketle, on yedinci yüzyılın sonu ile on sekizinci yüzyılın başlarında hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Safî'nin, baştan ve ortaldan bazı yapraklarının kopuk olduğu, mevcut hâliyle 100 yaprak olan divanında -teknik olarak kusurlu olmakla birlikte- çok sayıda rubaiye yer verdiği ve bunları, sayısının fazlalığı sebebiyle tıpkı gazellerde olduğu gibi kafiye sonundaki harflere göre sıraladığı görülür. Büyük bir bölümü vezin itibarıyla problemlili olsa da yazdığı çok sayıda rubai ile Safî'yi, bu formun önde gelen şairleri arasında değerlendirmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: XVIII. yüzyıl, Safî Mustafa, divan, rubai

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: dogan_ahmet@live.com

THE 18TH CENTURY POET SAFİ MUSTAFA AND HIS RUBAIS

STRUCTURED ABSTRACT

The 18th century was a period, when the Ottoman Empire began to lose power and many social and cultural changes took place. We witness some differences and innovations in the art and literature of this period, though not on a scale to change the trends in the previous century. In the 18th century, during which a higher number of poets came to the fore and so the century is named as the “age of poets and poetry”, a high number of the poets were seen to prefer walking in the valley of miracles due to the problems in the social structure. In this period, when more than a thousand poets’ names are mentioned in memoirs, one of the poets struggling to exist in the literary and poetic world was Safi. As his name is not mentioned in the memoirs, Safi has remained obscure up to the present. Therefore, the secret curtain shed over Safi, deserving to be regarded as one of the important obscure values among those having remained unknown in our literary history, will partly be illuminated when his poetry collection titled “Eş’ar” (Poems), to be found in the National Library, is examined.

In the above mentioned poetry collection, he can be calculated to have lived between the last quarter of the 17th century and the first half of the 18th century due to the fact that his probable close friend Hüseyin and his son Hasan are mentioned in the collection to have been killed in 1711/1712 and that a special emphasis is made upon the year 1715, which marks the Martyr Ali Pasha’s (death: 1716) re-conquest of Mora. These findings serve only to consolidate the documentations in the library and no further knowledge has been found regarding Safi’s life. However, as a result of our reasearch in the light of these findings, we have concluded that Safi mihtg have been the writer of “Gülşen-i Pend”, a work on morality.

In the copy of the collection found in the library, none of which could be found anywhere else, the poems are categorized as follows as regards their poetic structure; 7 kasides, one terci’ bend, 2 muhammes, one kıt’a (historic), 2 mesnevis, 243 gazelles, 287 rubais, 46 müsteazat rubais, 129 kıt’as and 330 müfreds. In his religious-transcendental poems composed in the valley of miracles, Safi focuses on concepts such as not to be much expectant from the World, keeping away from passion and greed, staying away from avarice, cleansing of the heart from evils and attaining true divine love by transcending humanly love; therefore, he can be regarded to have a wise personality. In his poems, where his philosophical ideas are conveyed, Sufi points out to the religious, moral, scientific and social degeneration witnessed in his age, and some traces of local and classical styles can be found. In the same way, the innovative style Nedim created in the classical poetry can also be felt in the poems composed in minstrel/heroic air by Safi. He also sometimes prefers a way composition akin to that found in ordinary speech, enriched with proverbs, sayings, idioms and phrases with a philosophical and local/folkloric style.

It is almost impossible to find original dreams/imagination or a powerful voice in Safi’s poetry, and there can be found some technical

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

faults. Those faults, which he himself mentions in his collection, are compensated with the usage of letters without points/signs. In the collection, 4 gazels, 5 kıt'as and 89 müfreds are composed with letters without any signs, and five of the müfreds are presented in uncombined letters. The rubais and müstezads, which have a high proportion in Safî's poetry in terms of numbers, have no high literary value, and so they can be categorized in the same way.

The 287 rubais in Safî's collection, are the second most frequent type of structures after the müfreds. His over-emphasis on the rubais, which "are based on thought and ideas, where artistic considerations cannot precede meaning", shows that he had a private interest in philosophy and miracles. In his rubais, the "philosophical depth expected in poetry" cannot be found. His rubais, therefore, are both lacking in terms of literary value and technically at fault. However, despite his qualitative shortcomings as a poet, the high number of rubais and müstezats produced in the form of rubais makes him an important figure. Regarding the 46 müstezat he composed, he is the most prolific poet to have produced this poetic form in the Divan literature. These müstezats produced in the form of rubais are also remarkable in that they outnumber all the others in the same literary genre. In addition, although he composed rubais technically defected, he is also the fifth prolific poet in Divan literature.

Upon the examination of the poetry collection, Safî can be regarded a powerful, significant poet among his contemporaries due to his talent of composing rhymed and rhythmic poetry with philosophical and moral depth. His poems are based on giving advice in content, and they are mostly defected technically, but his main attraction is the high number of poems he composed. In terms of literary evaluation, his high productivity should be taken into account instead of his qualitative aspect. In this regard, it is possible to say that Safî is an important enough literary figure to be mentioned in the history of Turkish literature.

Key Words: 18th century, Safî Mustafa, divan, rubai

Osmanlı Devleti'nin büyük toprak kayıplarıyla girdiği XVIII. yüzyıl, önceki yüzyıldan itibaren baş gösteren siyasi, ictimai, iktisadi ve askeri hemen her alanda görülen istikrarsızlığın artmaya başladığı, devletin pek çok kurumunda bozulmaların yaşandığı bir dönemdir. Gerileme devri olarak adlandırılan bu dönemde Osmanlı, yaşadığı acı tecrübeler neticesinde teknik üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldığı Batı ile arasında açılan uçurumu kapatmak ve kötü gidişatına bir son vermek için köklü ıslahat hareketlerine girişir (Yalçınkaya 2013: 347). İçinde bulunduğu şartlar sebebiyle değişim çabalarından istediği sonucu alamayan Osmanlı Devletinde, siyasi ve sosyal alanda hissedilen zihniyet değişiminden sanat ve edebiyatın fazlaca etkilenmediği görülür.

Zihniyet dünyasındaki değişimin, kısa bir süre içerisinde sanat ve edebiyat üzerine etkisi olamadığından bu yüzyılda sanat ve edebiyat, önceki asrın devamı olarak olgunluk dönemini yaşamaya devam eder. Nitelik itibarıyla önceki asırda ulaşılan seviyenin -Nedim ve Şeyh Galip dışında- korunduğunu söylemenin mümkün olmadığı bu asır, nicelik itibarıyla klasik edebiyatın en zengin dönemidir. Sabit'in ifadesiyle "kaldırım taşları altında birer şair" in olduğu bu dönemde, esasen nicelikteki artışın aksine nitelikte yozlaşmanın başladığı görülür. Şair sayısı 1322'yi bulan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

XVIII. yüzyılda “nâzımlıktan şairliğe” çıkabilen sanatkar sayısı fazla değildir (Horata 2009: 46-51). Genel olarak önceki asırlardan tevarüs edilen zevk anlayışı doğrultusunda bir gelişim göstermekle birlikte daha renkli, zengin ve eklektik bir görünüm arz eden (Horata 2009: 44) bu asırdaki bini aşkın şair arasından, kendilerine has farklılıklarıyla sıyrılmayı başarmış şair sayısının, yetmiş civarında olduğunu (Ceylan 2011: 79) söylemek mümkündür.

Şair sayısının çokluğu dolayısıyla “şiir ve şair asrı” olarak zikredilen; “mahallileşme ve sadeleşme eğilimlerinin bayağılıkla; hakimane, âşıkane ve rindane gibi gelenekli şiir vadilerinin taklitçilikle; teknik ve retorik yenilenme denemelerinin vurdumduymazlıkla iç içe geçtiği bu sancılı dönemin mustarip simaları[ından]” (Ceylan 2011: 92) biri de Safî’dir.

Mustafa Safî

Asrın buhranlı havasını teneffüs eden Safî, tezkirelerde ismi geçmeyen bir şairdir. Milli Kütüphane’de 06 Mil Yz FB 301 arşiv numarasıyla “Eş’âr” adı altında kayıtlı bir divanın müellifi olarak, “Safî Mustafa” şeklinde zikredilmesiyle eserinden ve kendisinden haberdar olabildiğimiz Safî’nin, on sekizinci yüzyıl şairi olduğunu yine buradaki bilgilerden öğrenmekteyiz. Tespit edebildiğimiz kadariyle başka bir nüshası bulunmayan eserin, Ankara Milli Kütüphane yazmaları arasındaki Fahri Bilge varislerinden satın alınan ve baş tarafı eksik olan bu yegâne nüshasında müstensih, ferağ vb. herhangi bir kayıt olmadığından Safî hakkında yeni bir bilgi edinilememektedir. Ancak bahsi geçen divan incelendiğinde asıl isminin Mustafa olduğunu öğrendiğimiz şairin; biri, yakın ahabları olması muhtemel Hüseyin ve oğlu Hasan’ın öldürülmeleri münasebetiyle H.1123-M. 1711/1712 yılına diğeri, Şehit Ali Paşa (ö. 1128/1716)’nın Mora’yı yeniden fethi üzerine H.1127-M.1715 yılına düşülen tarihlerden hareketle, tahminen on yedinci yüzyılın son çeyreği ile on sekizinci yüzyılın başlarında hayatta olduğu anlaşılmaktadır:

Bî-ğam ol çekme elem gayrı saña olmaz cefâ
Hakḳ’a ḥamd eyle cihânda oldu ismün Muştafa (vr. 21b)

Şehîden iki mazlûm fevt olup didi Şafî târiḥ
Ḥasan ile Ḥüseyin’e kıydılar ‘aşruñ Yezîdâni (vr. 14b)

Seyf ile aldı ‘Alî Paşa kılâ’-ı Mora’yı
Didi bu târiḥi de hâtif fütûḥât-ı kebîr (vr. 13b)

Kütüphanedeki kayıtları teyit etmekten öte gitmeyen bu bilgiler dışında Safî’nin hayatı hakkında başka bir malumat bulunmamaktadır. Ancak bu bilgiler ışığında yaptığımız araştırmalar neticesinde makalemize mevzu teşkil eden şairin aynı zamanda “Gülşen-i Pend” isimli ahlaki bir eserin de müellifi olabileceği sonucuna varılmıştır. Divan sahibi Mustafa Safî ile Gülşen-i Pend isimli eserin Safî mahlaslı müellifi Mustafa Efendi (Bursalı M. Tahir 1320: 32)’nin elimizde kesin bir kayıt olmamakla birlikte aynı şahıs olmaları kuvvetle muhtemeldir.¹

¹ Safî mahlası Mustafa Efendi’nin aruzun “mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün” kalıbıyla H.1120/M.1708 yılında nazma çektiği bu eser 92 yaprak olup kaside biçiminde kafiyelenmiştir. Bir rubai ile başlayıp besmele, tevhid ve na’t, medh-i çeharyar, vasf-ı şehidân-ı Huneyn, beyân-ı hâl-i dünya ve sebab-i telif ile devam eden eserde, gönlü masivadan arındırmak, nefis, dünya, doğru yol, şeyhe bağlanma gereği üzerinde durulmakta ve padişahlara, vezirlere, kadınlara, öğrencilere, sahhalara, kâtiplere, hattâtlara, şairlere, hanendelere, âşıklara, vaizlere, şeyhlere, sufilere, hekimlere, sürmecilere, cerrahlara, münecimlere, cifircilere, vefâklara, kimyâgerlere, sarraflara, tüccarlara, yetim vasilerine, vakıf mütevellilerine, hatiplere, imamlara, müezzinlere, zeamet sahiplerine, köylülere, attarlara ve zenaat erbabına yönelik nasihatlere yer verilmektedir (Kaplan 2002: 1553). Eser hakkında daha ayrıntılı bilgi için; [Çalka, Mehmet Sait (2008), “Safî Mustafa Efendi’nin “Gülşen-i Pend” Mesnevisinde Din Görevlilerine Nasihatleri”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1 Winter, s. 242-250.], [Çalka, Mehmet Sait (

Yukarda zikredilen iki tarihe oldukça yakın olan H.1120/M.1708 senesinde kaleme alınan Gülşen-i Pend'de (Çalka 2008: 243) de divanda olduğu gibi dönemin padişahı III. Ahmed (ö. 1736) ile sadrazamı (Damat/Şehit) Ali Paşa (ö. 1716)'ya ayrılmış övgü beyitleri bulunmaktadır:

Serîr-i saltanat hırşîdi hâlâ
Ki Sullfân Aḥmed-i şâliṣ keyâdur (Çalka 2007: 192/696)²

Nizâmü'l-mülk bir şâhib-^ç adâlet
^ç Alî Paşa-yı ^ç âdil zî-ḥayâdur (Çalka 2007: 193/703)

Hayatı hakkında oldukça az bir malumata sahip olduğumuz Safî, Gülşen-i Pend'inde ifade ettiği üzere yukarıda ismi geçen devlet adamları zamanında Divân-ı Hümâyün'da kâtip olarak görev yapmıştır:

Hâķîr bu devletün perverdesiyem
Devâm-ı devlete kârum şenâdur (Çalka 2007: 194/722)

Debîri zümresinden bendesiyem
Ki dîvân-ı hümâyün baña câdur (Çalka 2007: 194/723)

Maḥall-i pendidür bu kâtibânun
Debîrândan ḥakîr de bir gedâdur (Çalka 2007: 194/727)

Bu bilgilerden hareketle kâtip zümresinden bir şair olduğunu öğrendiğimiz Safî'nin, divanında Damat Ali Paşa (ö. 1716)'ya yazdığı methiyesindeki bir beyitte geçen "debîr" kelimesiyle mesleğini de kastetmiş olabileceğini söylemek mümkündür:

Hüsn-i ḥulķın bir sūḥanver vaşf u ta'rif idemez
Midḥat-i evşâfını terķîme ķâdir mi debîr (vr. 12b)

Her iki eserin müellifinin de aynı Safî olabileceğini gösteren bu benzerliklerin dışındaki bir başka karine de divanda yoğun bir şekilde görülen mevze niteliğindeki söyleyişlerin, Gülşen-i Pend'deki üsluba ve muhtevaya dikkat çekecek ölçüde yakın olmasıdır. Ayrıca divanda bulunan çok sayıda rubai gibi, Gülşen-i Pend'in başında bir ve sonunda on olmak üzere toplam 11 rubaiye yer verilmesiyle bu nazım şekline olan ilgi ve her iki eserde de -mevcut nüshaların dikkatli bir şekilde incelenmesiyle artması muhtemel- yanlış imla edilen ortak kelimelerin varlığı, bu iddiamızı destekler niteliktedir.

Her iki eserde de düzenli bir şekilde yanlış imla edildiğini gördüğümüz [doğrusu (حذر) ḥazır olması gerekirken (حذر yahut حذر); (حست) ḥisset olması gerekirken (حست) ḥisset; şeklinde yazılan] kelimelerin geçtiği manzumelerden bazıları, eserlerdeki benzer üsluba da örnek teşkil etmeleri açısından aşağıya alınmıştır:

2007), Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.] künyeli çalışmalara bakılabilir.

² Gülşen-i Pend'den (Çalka 2007: 192/ 696) şeklinde yapılan alıntılarda tarihten sonraki ilk sayı sayfa ikinci sayı ise beyit numarasını göstermektedir.

- Zīnet-i dūnyāya meyl idüp nazār itme ‘ abeş
Dil-firīb olma **hazer** kıl bī-hude itme hādeş
Cīfe-i dūnyāya t̄alīb oldı m̄anend-i kilāb
Maḥabbet eyleyen dūnyāya olur segden ḥabeş (vr. 86 b)³
- Aḥmaḳ ādemle celīs olma **hazer** kıl itme baḥş
Merd-i ‘ ārif meclisine var ‘ ulūmdan eyle baḥş
Aḥmaḳ u nādān nef ‘ ü zarrını fehm eylemez
Ḳalbi de nādān olur aḥz itmez ‘ ilmi ide baḥş (vr. 86 b)
- Saḅa taḥmīl olur ḥalkūn zūnūbı
Hazer şad el-**hazer** ey dil belādur (Çalka 2007: 270/1828)
- Celīs olma mūnāfıḳla **hazer** kıl
Saḅa te ‘şir ider fi ‘ li ḥaḥādur (Çalka 2007: 282/2004)
- Hazer** kıl zenneden meshūrı olma
Anuñ kārı saḅa siḥr ü ḥiḡādur (Çalka 2007: 283/2016)
- Şafī şimdi bu ‘ aşruñ ḥalkını **hisset** faḳīr itmiş
Seḥāvetde ‘ alem olmış keremverler gelüp gitmiş (vr. 33b)
- Hisset** ü buḥl eyleyüp dīnāruñı kir eyleme
Her zeheb bir ejder-i aşfer olur ferdā saḅa (vr. 88a)
- Var mı ‘ acebā şimdi bir ehl-i ḥayrāt
Hep mālların almış gibi dest-i āfāt
Bir muḥsin mi var ya direm-dārında
Hisset ile hep dilleri muḥlim-i bī-miškāt (vr. 58a)
- Siyeh-kār olma buḥl ü **hisset** itme
Baḥlūñ ḳalbi teng ü bī-ḡinādur (Çalka 2007: 257/1634)
- Yimez içmez yidürmez **hisset** eyler
Ki imsāk üzre dā ‘im der-ezādur (Çalka 2007: 274/1881)

Nasihat türünde bir eser olarak kaleme alınan ve bu meyanda; dünyanın faniliği ona fazla itibar edilmemesi, gönlün masivadan arındırılması, nefse itibar edilmemesi, güzel hasletler edinilmesi gibi konuların bahsedildiği Gülşen-i Pend ile “divan”daki aynı türden söylenmiş şiirler asıl konumuz olmadığından bu benzerlikler yukardaki örneklere sınırlandırılmıştır. Ancak divandaki bu tür ifadeleri şairin edebi kişiliğinden bahsedilen kısımda da görmek mümkündür.

³ Divanda vezin kusuru olan pek çok mısra bulunmaktadır. Örnek alınan manzumelerdeki aruz kusurları ayrıca belirtilmemiştir. Ancak tüm örneklerde vezin gereği zihafı okunan uzun ünlüler ile uzun okunduğu takdirde medd’in ortaya çıktığı fakat medd’in olmadığı uzun ünlüler italik olarak yazılmıştır.

Safî Divanı

Divanın tespit edebildiğimiz tek nüshası, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda "Eş'âr" adı altında, 06 Mil Yz FB 301 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Kütüphane kayıtlarındaki bilgiye göre; şirazesı dağmık, kenarları vişne rengi meşin, kapakları ebru kâğıt kaplı bir cilt içinde olan nüshanın ölçüleri, 217x150; 165x93 mm.; kağıt türü, üç ay filigranlı; ortalama satır sayısı, 21; yazı çeşidi, rik'a ve yaprak sayısı 100'dür. Müstensih ismi, istinsah yeri ve tarihi yoktur.

Baş: ' Aşık eylerse tarîh-i ' aşkda mahv-ı vücûd (vr. 1b)
Menzil-i ' aşka varup nâzil olur mihmân-ı ' aşk

Son: Dil-ârâm der-i dârdadur dil varur (?)
O derde derde dil-ârâm devâdur (vr. 100b)

Başta ve arada bazı eksik yaprakların bulunduğu nüshada yer alan manzumelerin nazım şekillerine göre dağılımı; 7 kaside, 1 terci'-bend, 2 muhammes, 1 tarih kıt'ası, 2 mesnevi, 243 gazel, 287 rubai, 46 müstezat rubai, 129 kıt'a ve 330 müfred şeklindedir.⁴

Nazım şekillerinin çeşitliliği ve tertibi yönüyle bir divan olduğu anlaşılan nüshanın içerisindeki manzumeler, büyük ölçüde düzenli olarak sıralanmıştır. Bu meyanda baştan kaç varak eksik olduğunu bilmediğimiz nüshanın naat türündeki, eksik "aşk" redifli ilk kasidesinden önce tevhit ve/veya münacat türlerinde söylenmiş şiirlerin de bulunması muhtemeldir. Mevcut hâliyle nüshada 85 beyitlik (vr. 1b-3b) naat türündeki ilk kasideyi, yine aynı türde değerlendirebileceğimiz 191 beyitlik (vr. 3b-8a) başka bir kaside izler. Hacim, muhteva ve kullanılan tahkiyevi üslup ile bir mesneviyi andıran bu şiir, o dönem türde ve şekilde yaşanan değişimin işaretlerini yansıtmaya açısından dikkate değerdir. Zira şairin içinde bulunduğu son klasik dönem, türde ve şekilde değişim sancılarının yaşandığı, kasidelerin "anlatı (tahkiye) üslubuyla mesnevilere yaklaştığı yahut tarih ihtiva eden beyitleriyle kıt'aya göz kırptığı" (Ceylan 2011: 88) bir dönemdir.

Safî Divanı'nda üçüncü sırada yer alan 11 beyitlik (vr. 8a) tazarru niteliğindeki kaside ise bu dönem kaside ile gazel arasındaki hacme dayalı mesafenin daralmasına (Ceylan 2011: 89) güzel bir örnek teşkil eder. Divanda bu şiirden itibaren gazellere kadar olan manzumeler, düzenli bir şekilde sıralanmamıştır. Musammatların, kasidelerin ve Mora'nın yeniden fethine tarih düşülen bir kıt'a-i kebirenin iç içe geçtiği (vr. 8b-15b) şiirleri müteakip, biri 56 (vr. 15b-17a), diğeri 175 beyit (vr. 17a-21b) olan iki adet mesnevi gelmektedir. Muhavere (iç diyalog) niteliğinde kaleme alınan bu mesnevilerin ilkinde şair aklıyla, ikincisinde ise gönlüyle bir hesaplaşmaya girişir. Mesnevilerden sonra "gönül" redifli, kaside formunda bir şiir başlamış (vr. 21b) ancak bu şiir, "rakabe"den de anlaşıldığı üzere, kopuk yapraklar nedeniyle yarım kalmıştır.

Divanın en hacimli bölümlerinden olan gazeller kısmı, birden fazla olduğunu tahmin ettiğimiz eksik varaklardan itibaren başlamaktadır. Kafiyelerinin son harflerine göre alfabetik olarak sıralanan gazellerin⁵, elif harfinden dal harfine kadar olan kısmı [elif (ل), be (ب), te (ت), se (ث), cim (ج), ha (ح)] eksiktir. Gazeliyatın "he" (ه) harfinin bulunduğu bölümde yine kopuk yaprak(lar) nedeniyle eksik şiirler olan nüshada toplamda 243 (vr. 22a-56a) gazel bulunmaktadır. Bu gazellerin kafiyelerinin son harflerine göre sayısal dağılımı şu şekildedir: Dal (د) 6, zel (ذ), 3, ra (ر) 35, ze (ز) 18, sin (س) 7, şın (ش) 7, sad (ص) 3, dad (ض) 4, tı (ط) 4, zı (ظ), 3, ayın (ع) 5, gayın (غ)

⁴ Milli Kütüphane kayıtlarındaki bilgilerde nüshada, "6 kaside, 1 terci'-bend, 2 muhammes, 28 murabba, 2 tarih, 1 mesnevi, 1 müstezat, 112 adet rubai, 330 müfred" bulunmaktadır.

⁵ Nüshada nazım şekillerini gösteren bir başlığa yer verilmediği gibi alfabetik olarak sıralanan gazellerin harf değişimleri de belirtilmemiştir. Ancak farklı nazım şekillerine geçilirken bırakılan bir satırlık boşluk, aynı şekilde gazellerin ve rubailerin harf değişimlerinde de bırakılmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

4, fe(ف) 4, kaf (ق) 10, kef (ك) 12, lam (ل) 11, mim (م) 16, nun (ن) 21, vav (و) 17 he (ه) 32, lamelif (لا) 4, ye (ي) 27. Büyük bir kısmı 5 beyitten oluşan bu gazellerde genel olarak hakimane bir söyleyiş hâkimdir.

Gazellerden sonra gelen rubailer, divanda sayı olarak müfretlerden sonra ikinci sırada yer alır. Çokluğu nedeniyle tıpkı gazeller gibi alfabetik olarak sıralanan rubailerin sayısı, kopuk varaklara rağmen 284 (vr. 57a-75a)'tür. Eksik yapraklar dolayısıyla hı (خ), dal (د) ve zel (ذ) harfleri olmayan rubailerin diğer harflere göre sayısal dağılımı ise şu şekildedir: Elif (ا) 11, be (ب) 10, te (ت) 12, se (ث) 6, cim (ج) 9, ha (ح) 2, ra (ر) 12, ze (ز) 12, sin (س) 7, şın (ش) 12, sad (ص) 7, dad (ض) 6, tı (ط) 6, zı (ظ) 6, ayın (ع) 6, gayın (غ) 7, fe (ف) 6, kaf (ق) 11, kef (ك) 16, lam (ل) 15, mim (م) 22, nun (ن) 20, vav (و) 9 he (ه) 23, lamelif (لا) 9, ye (ي) 22. Rubailer kısmında bir manzume kıt'a/nazm şeklinde kaleme alındığından rubailerin sayısı 283'e inmekte ancak kıt'alar arasında bulunan dört rubai dolayısıyla bu sayı 287 olmaktadır.

Divanda rubailerin devamında, rubai şeklinde kaleme alınmış 46 adet (vr. 75b-79b) müstezat, 129 kıt'a (vr. 79b-87b) ve bir kısmı noktasız harflerle kaleme alınmış olan 316 müfret (vr. 88a-100b) yer almaktadır.

Edebi Kişiliği

Saff'nin şiirlerinde, devrinin özelliğine uygun olarak çeşitlenmeler görülmekle birlikte genel olarak, asrı kuşatan olağanüstü atmosferin daha değerli kıldığı hikemî söylem (Ceylan 2011: 87) hâkimdir. Şairin divanında, bu üslubun kuşkusuz en önemli ismi olan Nâbî'nin etkisiyle söylenmiş pek çok şiir bulmak mümkündür.

Nâbî:

Bezm-i şafâya sāğar-ı şahbâ gelür gider
Güyâ ki cezr ü medd ile deryâ gelür gider (Bilkan 1997: G. 219)

Saff:

‘Âlem-i fânîye her ân pîr ü cüvân gelür gider
Bâkî degül bir kese cân rûh-ı revân gelür gider (vr. 23b)

Nâbî:

Mübtelâsı olduğum dilber bilür bilmezlenür
Ser-güzeşt-i mihrini ezber bilür bilmezlenür (Bilkan 1997: G. 222)

Saff:

‘Âşıkın ol yâr-ı bî-pervâ bilür bilmezlenür
Bende-i efkendesin a‘lâ bilür bilmezlenür (vr. 23b)

Hikmet vadisinde söylediği dini-tasavvufi içerikli şiirleri; dünyaya fazla bağlanılmaması, hırs ve tamahtan uzak durulması, cimrilikten kaçınılması, kalbin masivadan arındırılması, mecazi aşktan geçip hakiki aşka varılması gibi daha pek çok hususla ilgili mevize niteliğindeki beyitleri dolayısıyla Saff'nin, arifane bir kişiliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz:

Dil-firîb olma cihân-ı bî-sebâtuñ zevkine
Zevki yek demdür verâsında hezârân cevri var (vr. 88a)

Ŧalib olsa cife-i dünyâya aħmak kelb olur
Merd-i hüşyâr seg-şifat murdâr ider mi zâtını(vr. 89a)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

- Cihānuñ ‘ālem-i zevķine dil-beste olan rindān
Hevā-yı nefis-ile sermāye-i ‘ömri telef eyler (vr. 96a)
- Cihān-ı bî-sebāta merd-i ‘ārif i‘tibār itmez
Bu dār-ı ‘ālem-i fānīde mesken ihtiyār itmez (vr. 28a)
- Faķır u bî-kesāna rahm idüp hep bezl ider varın
Dem-ā-dem itdügi cūd u sehāyı bir kibār itmez (vr. 28a)
- İhsān-ı Hāķķ’a kāni‘ ol ne bu tama‘ u hırş
Hıç yok mı sende kanā‘at ne bu tama‘ u hırş
Emvāl-i cihān cümle senüñ de olsa
Toymaz yine hıç çeşmüñ ne bu tama‘ u hırş (vr. 63a)
- Bezl ü infāk it faķır ü bî-kese
Kıl sehāvet buhl idüb olma hāsīs (vr. 31a)
- Ni‘ metüñ bezl it faķır ü ğurebāya münfiķ ol
Ni‘ amuñdan saña zuhr-ı āhıret hāşıl olur (vr. 88a)
- Hıssat ü buhl eyleyüp dīnāruñı kir eyleme
Her zeheb bir ejder-i aşfer olur ferdā saña (vr. 88a)
- Hāķķ’ı zıkr it h’āb-ı ğafletden seni bīdār ider
‘Afv idüp fażlıyla cürmüñ lāyık-ı dīdār ider (vr. 20b)
- Şıdķ ile zıkr eyle Hāķķ’ı şubh u şām
Nefsüñi tevħīd-ile teşhīr kıl (vr. 40b)
- Şāf eyle Şafī ‘aşķ-ı Hudā ile derūnuñ
Feyz-i eşer-i ‘aşķ ile kâ’im bu çeregāh (vr. 47b)
- Şafī kıl ‘aşķ-ı hāķīķat-ile ħalbüñi tāhir
Mecāze mā’ıl olan dil hemīşe ğāfil olur (Divan, v. 24a)
- Māsivādan ħalbüñi tahtīr kıl
Hānesin yıķmış sıvā ta‘mīr kıl (vr. 40a)
- Cürm ü ‘işyān u günāhuñ cümle yād it nādım ol
Āsitān-ı mürşid-i kāmile yüz sür hādım ol (vr. 20b)
- Hıdmet eyle her ne emr eylese ol merd-i Hudā
Emrine eyle itā‘at yek nefes olma cüdā (vr. 20b)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Şafî ol merd-i kâmil hîdmetinde
Merâmuña olursın sen de nâ'il (vr. 41a)

Şöhretüñ encâmı âfetdür şaşkın itme heves
Görmedüñ mi nice şöret-yâbı oldu ser-nigün (vr. 88a)

İrfani yönün ağırlıkta olduğu şiirlerinde, yaşadığı dönem şahit olduğu dinî, ahlaki, ilmi ve sosyal hayattaki yozlaşmaları ayrıntılı bir şekilde ele alan Safî, aşağıya alınan örneklerde görüleceği üzere âdeta yaşadığı döneme bir ayna tutar:

Kalb olup kalb-i cihānuñ istikāmet kalmadı
Herc ü merc olmağda ' âlem emn ü rāhāt kalmadı

İrtişā bâbı güşāde aġniyāsı mürtekib
' İffet ü perhîzden zerre ' alāmet kalmadı

Hep denî-meşreb kibârı dūn-himmet bî-raḡ(i)m
Merḡamet ref' oldu dillerden şehāvet kalmadı

Fuḡarāya bir taşadduğla zekāt vireni yok
Dilleri ḡasetle pür ehl-i semāḡat kalmadı

Biri birin ekle sa' y itmekde nās mişl-i semek
Ser-be-ser vicdān-ı ' âlemde şiyānet kalmadı

Pā ser oldu ser ayakda kaldı pā-māl olmada
Farḡ olunmaz ehli nā-ehli ri' āyet kalmadı

Ekşeri ḡafletde nāsuñ merd-i bîdārı kalîl
Echeli rif' atde ehl-i ' ilme ḡācet kalmadı

Ḳaldı bî-raġbet mezellet içre ehl-i ma' rifet
Ma' rifet fehm idecek şāḡib-liyākāt kalmadı

Zāhid ü dervîş ü şūfîsi riyā vü süm' ada
Şeyḡleri dünyā-perest birinde ḡālet kalmadı

Künc-i ' uzletde muvaḡḡid ' ābid ü murtaḡā yok
Bir taşarruf şāḡibi ehl-i kerāmet kalmadı

Bî-namāz oldu enāmuñ ekşeri maġbündür
Mescid ü cāmi' teḡî ḡaldı cemā' at kalmadı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

- Kâr u kesbi herkesün tezvîr-ile mekr ü hîyel
Dilleri hırş-ile pür aşlâ kanâ' at kalmadı
- Zevcesine şevherinüñ ekşerî mağlûbdur
Bî-edeb merd ü zeni hayfâ diyânet kalmadı
- Bî-nizâm olduğça gitmekde cihānuñ lezzeti
Zevk-i 'ayş u 'işretinde bir halâvet kalmadı (vr. 14b)
- Edānî merkez-i bālāya rüşvetle şu' üd eyler
Hāzîz-i hāk-ı zilletde қalanlar hep hünerverdir (vr. 24b)
- Zamāne yek-sere 'aşk-ı mecāza mübtelâlardur
Şafî 'aşk-ı haqîkatden virilmez herkese behre (vr. 48a)
- Şimdi erbāb-ı kerem nā-yābdur 'anķā gibi
Fuķarā ğayrı ola Kāf-ı kanā' atde muķîm (vr. 88a)

Yukardaki örneklerde görüldüğü üzere şiirlerin büyük bir kısmı hakimane eda ile söylenmiş olan divanda, hikemi üslup kadar olmasa da klasik ve mahalli üslubun izlerine rastlamak da mümkündür. Bu meyanda kaleme alınan âşıkane/rindane şiirlerde Nedim'in klasik şiire getirdiği yenilikçi hava hissedilir.

- Dilberi şimdi bu 'aşruñ şahid-i bāzārdur
'Āşıkına nāzı cevri ü sitem ü āzārdur (vr. 91b)
- Mihribān olmaz zamāne dil-rübāsı 'āşıkā
Va' de-i vaşlın virür soñra döner inkār ider (vr. 91b)
- Bāğ-ı vaşlında o şūhuñ mīvesi olmuş gibi
İşitdük ol raķīb-i hār girüp olmuş şemer yirmiş⁶ (vr. 91b)
- Raķīb-i dīve şeftālū virirmiş ol perî olmuş
Hāmına biz kâ' ilüz virmezmiş ammā ādeme (vr. 91b)
- Ol perî-zāduñ vücūdı sükkerî pālūdedür
Ser-be-ser endāmi gūyā şîr ile ālūdedür (vr. 91b)
- Semen-ber sîm-beden serv-i sehi-ķad hūbdur el-ħaķ
Serîr-i mülk-i hūsnuñ hūsrevi olmağlığa elyaķ (vr. 91b)

⁶ Safî Divanı'nda, bu beyitte görüldüğü şekilde mısraları farklı vezinlerde olan daha pek çok şiire rastlanır. Eserde, vezin kusurlarının çokça görülmesine rağmen burada olduğu gibi bazı mısralarda bilinçli yapılmış bir tasarruf olduğu söylemek mümkündür.

Şūh-meşreb şīvekār olsa eger bir hūb-rū
Mālik olsam genc-i Kārūn'a virürdüm vaşlına (vr. 91b)

Hem hikemi hem de mahalli/folklorik üslup vadilerinde sıkça kullanılan atasözü, deyim ve kaziye türünden ifadelerle şiirini zenginleştiren Safi'nin yer yer konuşma diline yakın bir söyleyiş tercih ettiği de görülür:

Dost sözi degül kelāmuñ güfte-i düşmen gibi
Cigerüm deldi senüñ her bir sözüñ sūzen gibi (vr. 19a)

Mīve-i vaşluñ 'aceb olmuş mıdur cānā didüm
Didi ber virmez nihāl-i nev degüldür bu şecer (vr. 26b)

Bir tabīb-i hāzıka derd-i dili 'arz eyledüm
Tıtdı nabzum didi bu 'aşk derdidür olmaz 'ilāc (vr. 89b)

Yārsuz külhen olur 'āşıkā bezm-i gülşen
Gülşen olmaz mı dile yār-ile künc-i külhen (vr. 89b)

İstedügin virme nefsüne 'adāvet itmesün
Düşmeni perverde itmek destine tıg virmedür (vr. 90b)

Rāzuñı sırr-ı dilünde hıfz idüp hıç söyleme
Güş ider zīrā yirüñ kulağı var faş itmesün (vr. 92a)

Şu' le-i şem' -i ruhuñdan rüşenādur tīre şeb
Bī-hāde yanup yakılup yağın eridür şem' (vr. 92a)

Raķīb-i gürgi koyundan kuzı kaparken tıtdılar
Gördüm ol kelbi kudurmuş karda dönmiş şüreti (vr. 93b)

'Aceb seng-dilsin ey bī-merhamet hıç yok mı imānuñ
Saña 'āşık olan varsın başın taşdan taşā çalsın (vr. 96b)

Didüm yāre serüme dermānuñı sar didi 'āşık
Kelüñ dermānı olsa kendi başına sürerdi hep (vr. 97a)

Beni sen pāy-māl itdüñ cefā vü cevre başdurduñ
Ayağum düz başarsa ger başılmağ nice olur bağ sen (vr. 97b)

Divanında özgün hayallerin yahut kudretli bir sesin varlığını hissetmenin çok da mümkün olmadığı Safi, her ne kadar:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Şādīkāne güfte-i şî'riñ Şafî
Lafz-ı ma' nîdār u mevzūn u selīs (vr. 31a)

mırsalarıyla akıcı bir söyleyişinin olduğunu ifade etse de şiirlerinde ciddi kafiye ve vezin aksaklıklarının olduğu görülür. Divanındaki şiirlerinde samimiyeti belirgin bir şekilde hissedilen şairin kendisi de bu eksiklikleri bir beytinde itiraf eder:

Şafî itme tefāhūr ḥabṭ-ile maḥlūtdur nazmuñ
Ḥaṭā vü ' aybuñı fehm itmeyüp itdūñ bu dīvānı (vr. 56 a)

Safî'nin, sadece bir tevazu göstergesi olarak değerlendirilmesi mümkün olmayan bu beytinde ifade ettiği eksiklikleri, noktasız ve/veya mukattaa harflerle şiir yazmak gibi hünerlerle telafi yoluna gittiğini söyleyebiliriz. Divanda 4 gazel, 4 rubai, 5 kıt'a ve 89 müfred noktasız harflerle (hazif), müfredlerin 5'i ise aynı zamanda tüm harfleri birbirinden bağımsız (mukattaa) olacak şekilde kaleme alınarak bir hüner sergileme yoluna gidilmiştir. Safî'nin, şiirleri arasında sayıları itibarıyla oldukça önemli bir yer işgal eden rubai ve müstezatlarını (rubai) da -nitelik itibarıyla büyük bir edebi değeri haiz olmadıklarından- kısmen bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Tevhîd-i Ḥaḡ'ı kendüye itmiş idi enīs
Bir vesvese vü iḡvā viremezdi iblīs
Eş'ār u rübā' isî olup bir dīvān
Deryā-yı sūḡan fūlkine olmaḡla re'īs (vr. 61b)

Rubaileri

Safî Divanı'nda, 287'yi bulan sayısı ile rubai, müfredlerden sonra en fazla kullanılan nazım şeklidir. Şairin, düşünce ağırlıklı, hikmetli sözler söylemenin esas olduğu ve sanat kaygısının anlamın önüne geçmediği (Saraç 2007: 94) rubai nazım şeklini bu kadar fazla kullanmış olması, hikmet ve mevzeye düşkünlüğü ile de izah edilebilir. Ancak Safî'nin rubailerinde, bu nazım şekliyle yazılmış olan şiirlerde -bazen aşk gibi farklı konulara değinilmiş olsa da- asıl bulunması gereken felsefi derinlik (Akün 2013: 87) yoktur.

Safî'nin muhtevaları itibarıyla çok değerli olduğunu söyleyemeyeceğimiz rubaileri, teknik olarak da sıkıntılı şiirlerdir. Ancak nitelik olarak fazla başarılı olmasa da şairin, edebi kişiliğine en uygun form olan rubailerin ve yine bu kabilden değerlendirilmesi mümkün olan rubai şekliyle yazılmış müstezatların sayısal çokluğu oldukça önemlidir. Zira Safî, yazdığı 46 adet müstezatla mevcut bilgilere göre divan edebiyatında bu formu en çok kullanan, 45 müstezatla Mustakimzâde Süleyman Sadeddin'i ve 23 müstezatla Edirneli Nazmî'yi (Eflatun 2005: 86) geride bırakır. Divanındaki rubai şeklinde yazılan 46 adet müstezat, Safî'yi divan edebiyatında ilk sıraya yerleştirmesinin yanında, müstezatlarla ilgili 510 şair üzerinden yapılan çalışmada tespit edilen toplam 36 adet rubai şeklinde yazılmış müstezat (Eflatun 2005: 87) sayısını tek başına geride bırakması açısından da ayrı bir önem arz eder. Safî'nin, -teknik açıdan kusurlu olmakla birlikte- divanındaki 287 rubai ile, divan edebiyatında bu nazım şeklini en çok kullanan; 745 rubaisiyle⁷

⁷ Azmizade Haleti'nin rubaileri üzerine bir doktora çalışması yapan Cevat Yerdelen, Haleti'nin pek çok kaynakta binden fazla olduğu söylenen rubai sayısını - şairin on sekiz rubai divanını karşılaştırmak suretiyle- 615 (2003: 1) olarak kaydetmiştir. Ancak bu sayı Mehmet Sait Çalka'nın "Divan Şiirinde Rubai" (2015: 46) isimli çalışmasında 745 olarak tespit edilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Azmizade Haleti, 591 rubaisiyle⁸ Halepli Edib, 563 rubaisiyle Süleyman Nahifi ve 360 rubaisiyle Yahya Nazîm'den (Çalka 2015: 54-59) sonra beşinci sırada yer aldığı görülür.⁹

Safî'nin nicelik itibarıyla önem arz eden rubailerinin, bu formun genel özelliklerini eksiksiz bir şekilde yansıttığını söylemek mümkün değildir. Dört mısradan oluşan rubaiyi, diğer dört mısralık şiirlerden ayıran şey kendisine has vezinlerinin bulunmasıdır. Hezec bahrinin yirmi dört özel kalıbıyla yazılan rubailerin, her mısrasında ayrı bir kalıbın kullanılabilir olması da ayırt edici özelliklerindedir. Ancak, "mef'ûlü" ile başlayan on iki kalıbına "ahreb" ve "mef'ûlün" ile başlayan on iki kalıba da "ahrem" ismi verilen bu vezinlerin kendi içinde değişikliği söz konusu değildir. Bir mısrası ahrem, diğeri ahreb kalıbı ile yazılamayan rubainin (Saraç 2007: 94) bu temel özelliklerine Safî divanında tam olarak uyulmadığı anlaşılmaktadır. Sâfî'nin bu meyanda; ilk iki mısrasını ahreb kalıplarından "mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fâ"; üçüncü mısrasını ahrem kalıplarından "mef'ûlün mef'ûlü mefâ'ilün fâ", son mısrasını ise rubainin bilinen 24 kalıbı dışındaki "mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün" kalıbıyla yazdığı aşağıdaki rubaisinden anlaşılacağı üzere yukarıdaki özelliklerin dışında farklı bir kullanım tercih ettiği görülmektedir:

Var mı 'acebâ şimdi bir ehl-i hayrât
Hep mâlların almış gibi dest-i âfât
Bir muhsin mi var ya direm-dârında
Hisset ile hep dilleri muzlim-i bî-miškât (vr. 58a)

Divanda rubai formunun genel özellikleri dışında kalan bu tür kullanımlara örnek teşkil etmek üzere aşağıya aldığımız rubainin, ikinci ve üçüncü mısralarında ahreb ve ahrem cüzlerine karma bir şekilde yer verilerek oldukça farklı bir uygulamaya gidildiği görülmektedir. Bu rubainin birinci ve dördüncü mısrası ahreb kalıplarından "mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ" ile ikinci mısra "mef'ûlü mef'ûlü mefâ'ilün fâ" ve üçüncü mısra "mef'ûlün mefâ'ilün mefâ'ilün fâ" şeklinde (ahreb ve ahrem) karma bir kalıpla kaleme alınmıştır:

Ey dil yiter âşüftelik itdüñ inşâf
Her gördüğün hûba olursın vaşşâf
Kıldı zulmet-i sivâ derûnuñ tîre
Mir'ātuña bağ gerd-i hevâdan kıl şâf (vr. 65b)

Üçüncü mısrası "mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlün fâ"; iki ve dördüncü mısrası "mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ" kalıbı ile yazılmış olan aşağıdaki rubainin ilk mısrasında ise "mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ" kalıbının ilk cüzü yinelenmek suretiyle şahsi bir tasarrufa gidildiği ve "mef'ûlü mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ" şeklinde farklı bir kalıbın tercih edildiği görülmektedir:

Meclisde bir dil-ber-i mümtâz-iledür germiyyet
Yek-câm mey-ile gelür dile keyfiyyet
Meygün lebinî bir ker bûs eylessem
Mestâne-i bî-hüş oluram bî-minnet (vr. 58b)

Bazı rubailerin üç mısrasında bilinen rubai kalıpları, bir mısrasında ise bu kalıpların dışında farklı bir kalıp tercih edilmiştir. Aşağıdaki iki rubaide de ilk üç mısra "mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ", son mısra ise "mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır:

⁸ Cafer Mum'un, Halepli Edib Divanı üzerine yaptığı doktora çalışmasında (2004: 22) bu sayı 627 olarak tespit edilmiştir.
⁹ Tezkirelerin binden fazla rubainin yer aldığı müstakil bir eserinden bahsettikleri Kara Fazlî, eseri bulunamadığından (Özkat 2005: 22) bu sıralamaya dahil edilmemiştir.

Luṭf u kerem itmez bize hercâ 'î yâr
 Dil çekmede ḥaml-i sitemin sengin bār
 Bir kerre gelüp bezme şafâ baḥş itmez
 Ammâ raḳ'âb-i ḥarda zevk virür-imiş her bār (vr. 60a)

Biz himmet-i merdân-ile irşâd olduk
 Dehrün ğamını def' idüp şâd olduk
 Tevhîd-i Hâk ile dili kılduk tâhir
 Bi'l-cümle maḥabbet-i dünyâdan âzâd olduk (vr. 66a)

Rubailerde vezni kusurlu olan yahut Türk edebiyatında kullanılmayan kalıplarla yazılmış çok sayıda mısra bulunmaktadır. Divanda, ilk üç mısrası “mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlün fâ” kalıbı ile yazılan ancak son mısrasında vezin problemi bulunan aşağıdaki iki rubai gibi daha pek çok örnek görmek mümkündür:

Şahrâ-yı dile ḥaymesini kurdı ' aşk
 Vîrân u ḥarâb ḥânesini gördi ' aşk
 Didi bu ḥarâb beytünü ma' mür eyle
 ' Ammârına lâzıme-i âletini virdi ' aşk (vr. 66a)

İşyânumı ' afv eyleye faẓluñ yâ Rab
 Zaḥm-ı dile merhem ola raḥmuñ yâ Rab
 Düşdi yem-i gird-âb-ı zünûba fülküm
 Garḳ olmasun meded-res ola luṭfuñ yâ Rab (vr. 57a)

Rubai nazım şekliyle yazılmış manzumelerde genellikle mahlas kullanılmamasına (Saraç 2007: 94) rağmen Sâfî'nin üç yerde mahlasını zikrettiği görülmektedir.¹⁰

Zıkr eyle Şafî ḥazret-i Hâkḳ'ı dâ'im
 Tâ key pister-i ğafletde olursın nâ'im
 Zînb ü güneḥ ü cürmüne müstağfir ol
 Der-rüz-ı kıyâm rüy-ı sefid ol kâ'im (vr. 69a)

Safî Divanı'nda -diğer şairlerde örnekleri oldukça az olan (Çalka 2015: 194)- noktasız harflerle yazılmış dört adet rubai bulunmaktadır:

Raḥm u kereme mâlik olursa dildâr
 Dillere de ḥâris olsa hem serdâr
 Derd ü elem-i vehm de olur ol dem dūr
 Dil-dâdelere kerem ü raḥmda olsa medâr (vr. 69a)

Rubailerin büyük çoğunluğunda asıl rubai vezni olarak kabul edilen ve bu meyanda ezberlenmesini kolaylaştırmak adına Kur'an-ı Kerim'den kısmî iktibas yoluyla [*Lâ havle ve'lâ*

¹⁰ Bu ve sonraki örneklerde manzumelerin mısralarında, yukarıda belirtildiği şekilde rubai kalıpları dışındaki kalıplara da yer verildiğinden ayrıca vezinler gösterilmemiştir.

kuvvete illâ bi'llâh": *Güç ve "kuvvet yalnız Allah'ındır"; "لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ"* (Kehf/18: 39)] ifadesinin uyarlandığı (Çalka 2015: 180)] "mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ" kalıbını tercih eden Safî, 18 rubaisinde ise yalnızca bu kalıbı kullanmış ve -vezin kusuru olan- iki rubaisinde de yukardaki ayeti iktibas etmiştir:

Hem-reng oldı kâkülüne baht-ı siyâh
 Âftâb-ı rîzyuñ görmedüm ey ruhları mâh
 Hâl-i dili bî-tâb itdi ol zülf-i siyâhuñ
 Lâ-ğavle ve "lâ-ğuvvete illâ bi'llâh" (vr. 72b)

Dâ'im diyelüm cân u gönülden Allâh
 Qalbümüzi rüşen ide nûr-ı ismu'llâh
 Bî-tâkat ü dermânuz nîrû vire zikru'llâh
 Lâ-ğavle ve "lâ-ğuvvete illâ bi'llâh" (vr. 71b)

Safî'nin divanındaki rubailer, veznin kusurlu olması yahut Türk edebiyatında kullanılmaması, aynı manzumede rubai kalıpları dışındaki diğer kalıplara da yer verilmesi, rubai kalıplarında bazı şahsi tasarruflara gidilmesi, aynı rubai içinde hem ahrem hem de ahreb kalıplarının kullanılmış olması gibi farklılıklarla dikkat çekmektedir. Divandaki 287 rubaiden sadece, aşağıdaki 28 adedi tamamen bu nazım şeklinin özellikleri dâhilinde kaleme alınmıştır. *

- 1 Ey 'uğde-güşâyende-i her müşkilhâ
 Ey şem' -i fûrûzende-i muzlim dilhâ
 Qalbümde fûrûzân ola şem' -i feyzüñ
 Dil müşkilini luţfuñ ide hâll ü rehâ (vr. 56b)
- 2 Ey nûr-dih-i çeşm-i kulüb-ı dâñâ
 Gönüm gözini eyle münîr ü bîñâ
 Elţafuña mazhar olur isem yâ Rab
 İtmez beni luţfuñ dü cihânda edñâ (vr. 56b)
- 3 Aḥvâlüne şükr it şaşın itme şekvâ
 Dâ'im saña zîrâ virür iblîs igvâ
 Dil mekrini aḥz eylemesün âgâh ol
 Ta' vîz ile ḥard eyle ol ehl-i taḥvâ (vr. 57a)

*Rubailer, vezin açısından farklılık arz edenler/problemliler olanlar çıkartılarak nüshadaki sıralamaya göre dizilmiştir. Her rubainin numarası dipnota alınmış ve bütün mısraların vezni burada gösterilmiştir. Rubailerin her mısrasının farklı bir kalıpla söylenmesi mümkün olduğundan mısralar 1, 2, 3, 4 şeklinde numaralandırılarak her birinin kalıbı ayrı ayrı verilmeye çalışılmış ve mısralar arası noktalı virgülle (;) ayrılmıştır. Şayet birden fazla mısradaki aynı kalıp kullanılmışsa önce mısra numaraları sıralanmış arkasından kalıp yazılmış ve yine araya noktalı virgül konulmuştur [1, 2, 3 mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ'; 4 mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ül]. Mısralarının tamamı aynı kalıpla yazılmış olan rubailerde ise mısralar için herhangi bir numara verilmeyerek sadece kalıp yazılmıştır.

¹ 1, 2, 3 mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ'; 4 mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ül

² mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ'

³ mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ'

- 4 Yâ Rab mey-i aşkuñla beni dil-şād it
Bu güm-rehi bir toğrı yola irşād it
Murğ-ı dili şayd eyledi dām-ı dünyā
Ol bend-i belādan uluñı āzād it (vr. 58a)
- 5 Nā-merde uluñ eyleme yā Rab muhtāc
İhsānuña şāhān u gedā hep muhtāc
Rezzāk-ı cihānsın saña muhtāc ālem
Luft u keremūñ bir uluñı itmez aç (vr. 59a)
- 6 Yā rab elem-i zenb-ile oldum mađsūş
Yek-atre mey-i aşkuñ ile ıl bī-hūş
Tā haşre degin ben olayum bī-hüşyār
Maşşerde gele aqlum idem kevşeri nūş (vr. 62a)
- 7 Yā Rab dili tenvīr ide envār-ı feyz
Gencīnesini pūr ide esrār-ı feyz
Mir atı olup jeng-i sivādan tīre
Maħv itmege cārī ola enhār-ı feyz (vr. 63b)
- 8 Zenb itdi tebāh aqlum ıldı hızāz
Feyzūñle yine hüşyār it yā Feyyāz
Fazluñ-ile işyānumı da afv eyle
Zenb eylesesün beni rüz-ı haşrde harāz (vr. 63b)
- 9 Emvāl-i cihān cemine olma cevvēz
İtmez māl-ı harām seni ğafletden ĩkāz
Ebvāb-ı kibār-ı ađniyāya varma
Der-ħ ābdur anlar olamaz istīkāz (vr. 64a)
- 10 Cevrinden o şūhuñ iderem her dem haż
Ammā siteminden idemem yek dem haż
Geh alb-i hażinüm keremi şād eyler
İtmez mi kerem görse dil-i pūr-ğam haż (vr. 64a)

⁴ mef ülü mefā ilü mefā ilü fā

⁵ mef ülü mefā ilü mefā ilün fā

⁶ 1, 2, 3 mef ülü mefā ilü mefā ilün fā ; 4 mef ülü mefā ilü mefā ilü fe ül

⁷ mef ülü mefā ilü mefā ilün fā

⁸ 1, 2 mef ülü mefā ilün mef ülün fā ; 3 mef ülü mefā ilü mefā ilün fā ; 4 mef ülü mefā ilün mefā ilü fe ül

⁹ 1, 4 mef ülü mefā ilü mefā ilün fā ; 2 mef ülü mefā ilü mefā ilü fe ül ; 3 mef ülü mefā ilün mefā ilün fā

¹⁰ mef ülü mefā ilü mefā ilün fā

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

- 11 Dil olmadı sevdâ-yı hevâdan fâriğ
Mümkün mi ola sâz u nevâdan fâriğ
İtdi beni de kendi gibi âşüfte
Olmaz dil-i dîvâne sivâdan fâriğ (vr. 65a)
- 12 Meh-rüyına olduğ o perinüñ müştâk
Hep dergehine gelüp cem^ç oldı^ç uşşâk
Nâz-ile çıkup eyledi^ç arz-ı dîdâr
Feryâd u figân-ile pür oldı âfâk (vr. 66a)
- 13 Luţf eyle lebünnden dile vir âb-ı zülâl
Def^ç ola deründan ğam u endüh-ı melâl
Sâķī müli hep âb-ile memzûc virür
Türmaz dil-i^ç âşıkda ħarâm-ile ħelâl (vr. 68b)
- 14 Yâ Rab kerem ü feyzüñ ide ħalbi selîm
Âsân ideyüm ħâbızâ rûhı teslîm
İmânumı ħıfz eyle bilîs keydinden
Ey ħullarına erħam olan Rabb-ı^ç alîm (vr. 69a)
- 15 Bâr-ı^ç amel-i bed ile ħaddüm der-ħam
Bir fi^ç l-i ħasen itmedüm aşlâ yek-dem
Zevħ-i mey ü maħbûb-ile geçdi vaħtüm
Şimdi baña ol zevħler olup zehr ü sem (vr. 69a)
- 16 Zerb itdi ba^ç id beni dergâhuñdan
Dür olmayayum bârî nazargâhuñdan
Yâ Rab keremün ħullarına lâ-yuħşâ
Yek ħatre kerem ħıl yem-i ħufrânuñdan (vr. 70a)
- 17 Gel gülşene gül gibi açıl ey gül-rû
Tâ key ne bu cünbiş-i cebîn-i ebrû
Mey iç seni bülbül gibi ħılsuñ pür-gû
Aç zülfüñi de gülleri ħıl müşġin bû (vr. 71b)

¹¹ mef^ç ülü mefâ^ç ilü mefâ^ç ilün fâ^ç

¹² 1, 3, 4 mef^ç ülü mefâ^ç ilü mefâ^ç ilün fâ^ç; 2 mef^ç ülü mefâ^ç ilün mefâ^ç ilün fâ^ç

¹³ mef^ç ülü mefâ^ç ilü mefâ^ç ilü fe^ç ul

¹⁴ 1, 4 mef^ç ülü mefâ^ç ilü mefâ^ç ilü fe^ç ul; 2, 3 mef^ç ülü mefâ^ç ilü mefâ^ç ilün fâ^ç

¹⁵ mef^ç ülü mefâ^ç ilü mefâ^ç ilün fâ^ç

¹⁶ 1 mef^ç ülü mefâ^ç ilün mef^ç ülü fâ^ç; 2, 3, 4 mef^ç ülü mefâ^ç ilü mefâ^ç ilün fâ^ç

¹⁷ mef^ç ülü mefâ^ç ilü mefâ^ç ilün fâ^ç

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

- 18 Raḥm eylemedüñ hasta-dile ey meh-rû
Mey-gün lebüne teşne çeker dâ'im hû
Buḥl eyleme vir şerbet-i la' lüñ kerem it
Yaḳdı teb-i 'aşkuñ içemez ğayrı şu (vr. 71b)
- 19 Ey hüsrev-i hüsn 'adl u 'adâlet eyle
Üftâdelere luḫf u seḫâvet eyle
İsterseñ ola rütbe vü ḳadrüñ 'âlî
Virân u ḫarâb ḳalbi 'imâret eyle (vr. 72a)
- 20 Cevr ü sitemüñ ḳıldı dili dem-beste
Zaḥm-ı elem ü derd-ile oldı ḫaste
Dîvâne-şifat cünbişi kendin bilmez
Zencîr-i çâm-i zülfüñ ile ḳıl beste (vr. 72b)
- 21 Gülşende görüp yâri raḳîb-i ḫarla
Bezmünde oturmuş gidi kerr ü ferle
Gördükde beni ḳarşu gelüp ğadr itdi
Gel bezmüme 'ayş eyle de git dil-berle (vr. 73a)
- 22 Gelmekde füyûzât-ı ilâhî câna
Tâ maḫşere dek ḫâlî degül bu ḫâne
Lü'lü'-yı süḫanla şadef-i dil memlû
Nazm eyle Şafî rişteye dâne dâne (vr. 73a)
- 23 Ref' olmada bu 'âlem-i kevnüñ ḫayrı
Heḫ şerr ü fiten gelmede dehre ğayrı
Hîç ḳalmadı emniyet de cihânda zîrâ
Şeytânı geçüp şimdi bu ḫalkuñ mekri (vr. 74a)
- 24 Bâr-ı günehüm tişemi ḳanbur itdi
Bu ḫamlı benüm başuma ḫanbûr itdi
Ker itdi gûşumda nağamât-ı muḫrib
Mızrâbını da süzen-i zembûr itdi (vr. 74a)

¹⁸ 1, 2, 4 mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilün fâ'; 3 mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ülü

¹⁹ mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilün fâ'

²⁰ mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilün fâ'

²¹ mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilün fâ'

²² mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilün fâ'

²³ 1, 2, 4 mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilün fâ'; 3 mef' ülü mefâ' ilün mefâ' ilü fe' ülü

²⁴ mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilün fâ'

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

- 25 Sākī baña vir zevrağ-ile şahbâyı
Dilden gidere fikr ü ğam-ı ferdâyı
Kâşâne-i miñnetde yeter ħabs olduk
Seyrân idelüm zevrağ-ile deryâyı (vr. 74a)
- 26 Yâr geldi bedihî beni ħayrân itdi
Sînemde çıķan gülleri seyrân itdi
Pâyına dür-i eşkümi işâr itdüm
Luţf u kerem-ile beni şadân itdi (vr. 74a)
- 27 Ħağķ ‘ aşķı ile bir dil olursa mâlî
Mecmû‘ -ı sivâdan olur ol dil ħâlî
Ħiç bir kesi rencide-i ħâţır itme
Zâhirde bilinür mi ricâlün ħâlî (vr. 75a)
- 28 Cevr eylemeden ‘ aşķa yâr eyler ħazż
‘ Uşşâķı da cevrenden ‘ azîm eyler ħazż
Üftâdesine nâz iderek cevri eyler
Pâķize niyâz eyleseler eyler ħazż (vr. 87b)

Sonuç

Safî Mustafa, Osmanlı Devleti’nin eski ihtişamlı günlerini geride bıraktığı, siyasi ve ictimai hayatta buhranlı bir atmosferin hâkim olduğu, “duraklama” ve “gerileme” dönemlerinin yaşandığı yıllara şahitlik etmiş bir şahsiyettir. Safî’nin yaşadığı bu dönem siyasi ve ictimai hayattaki istikrarsızlıklardan sanat ve edebiyat fazlaca etkilenmediğinden edebiyat dünyasında pek çok şair yetişmiştir. Tezkirelerde ismi geçen binden fazla şair sayısı ile “şiiir ve şair asrı” olarak değerlendirilen bu dönemde, Safî de yazdığı şiirlerle edebiyat dünyasında isbat-ı vücut etmeye çalışmış ancak tezkirelerde kendisinden bahsedilmediğinden bugüne kadar bilinmeyen bir şahsiyet olarak kalmıştır. Bu hâliyle edebiyat tarihimizin gün yüzüne çıkmamış değerleri arasında zikredebileceğimiz Safî’nin, -makalemize konu olan- Milli Kütüphane’de “Eş’âr” adı altında kayıtlı eserinden hareketle hayatı hakkındaki sır perdesi kısmen de olsa aralanabilmektedir. İncelendiğinde bir divan olduğu anlaşılan bu eser sayesinde şairin, kesin bir kayıt olmamakla birlikte “Gülşen-i Pend” müellifi Mustafa Safî ile aynı şahıs olma ihtimali de gün yüzüne çıkmaktadır.

Safî’nin, başta ve aralarda eksik yaprakları olan divanında 7 kaside, 1 terci’-bend, 2 muhammes, 1 tarih, 2 mesnevi, 243 gazel, 287 rubai, 46 müstezat rubai, 129 kıt’a ve 330 müfred bulunmaktadır. Divanındaki bu şiirler incelendiğinde Safî’nin -her ne kadar kendisinden bahsedilmemiş de olsa- tezkirelerde övgüyle bahsedilen bu dönemin, vezinli ve kafiyeli söz söylemeye kadir, divan sahibi diğer nazım heveskârları arasında değerlendirilmesi mümkündür. Şiirleri muhteva itibarıyla nasihat niteliği taşıyan ve nazım tekniği açısından çok da başarılı olmayan Safî’nin en dikkat çekici yönü oldukça fazla sayıda rubai kaleme almış olmasıdır. Nitelik

²⁵ mef’ülü mefâ’îlü mefâ’îlün fâ’

²⁶ mef’ülü mefâ’îlü mefâ’îlün fâ’

²⁷ mef’ülü mefâ’îlü mefâ’îlün fâ’

²⁸ mef’ülü mefâ’îlü mefâ’îlün fâ’

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

itibarıyla büyük bir edebi değeri olmasa da yazdığı 287 adet rubai ile Safî'nin, divan edebiyatında bu formu en çok kullanan beşinci şair olduğu anlaşılmaktadır. Rubailerî -bütün noksanlıklarına rağmen- bu nazım şekli ile ilgili yapılacak değerlendirmeler açısından önem arz eden Safî'nin, bu meydana edebiyat tarihinde ismi zikredilmesi gereken bir şair olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk (2013), **Divan Edebiyatı**, İSAM Yayınları, İstanbul.
- BİLKAN, A. Fuat (1997), **Nâbî Dîvânı C. I-II**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tahir (1320), **Ahlak Kitaplarımız**, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul.
- CEYLAN, Ömür (2011), "Büyüyen Gölgele Yüzyılı", **Bağ Bozumu**, Kesit Yayınları, İstanbul.
- ÇALKA, Mahmet Sait (2007), **Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi**, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- ÇALKA, Mahmet Sait (2008), Safî Mustafa Efendi'nin "Gülşen-i Pend" Mesnevisinde Din Görevlilerine Nasihatleri, **Turkish Studies -International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-**, ISSN: 1308-2140, (Dede Korkut Dosyası) Volume 3/1 Winter, Ankara/Turkey, www.turkishstudies.net. Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.269>, p. 242-250.
- ÇALKA, Mahmet Sait (2015), **Divan Şiirinde Rubâî**, Kriter Yayınları, İstanbul.
- EFLATUN, Muvaffak (2005). "Yeni Bulgular Işığında Müstezad" **TUBAR**, S. 18, s. 83-102.
- HORATA, Osman (2009), **Has Bahçede Hazan Vakti**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İPEKTEN, Haluk (1994), **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN, Mahmut (2002), "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-Nâmeler", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C.11, s.1545-1561.
- MUM, Cafer (2004), **Halepli Edip Divanı**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÖZKAT, Mustafa (2005), **Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri Edebî Kişiliği ve Dîvânı**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Safî Mustafa, **Eş'âr**, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Arşiv Numarası: 06 Mil Yz FB 301, Ankara.
- SARAÇ, Yekta (2007), **Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye**, 3F Yayınları, İstanbul.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin (2013), "Uyanış ve Toparlanma Çabaları", **Osmanlı Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara.
- ÜNVER, İsmail (1993), "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", **Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, C.11, S.1, 1993, s.51-90.
- YERDELEN, Cevat (2003), **Haleti Divanı Üzerine Bir Tahlil Denemesi**, Ankara.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

DOĞAN, A., XVIII. Yüzyıl Şairlerinden Safî Mustafa ve Rubaileri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/4 Winter 2015, p. 443-464, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7993>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

